

Верховний
Суд

Які правовідносини є подібними? (До питання про застосування деяких норм процесуального права)

Дмитро Гудима –
суддя Великої Палати Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

1. Терміни «подібний» і «тотожний» у процесуальних кодексах

Термін «**подібні [право]відносини**» у ЦПК України

- ✓ Частина дев'ята статті 10 (верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи)
- ✓ Пункт 10 частини першої статті 252 (право суду зупинити провадження у справі)
- ✓ Пункти 1-3 частини другої статті 389 (право касаційного оскарження)
- ✓ Абзаци другий і третій пункту 5 частини другої статті 392 (форма і зміст касаційної скарги)
- ✓ Пункт 5 частини другої статті 394 (відкриття касаційного провадження у справі, відмова у відкритті касаційного провадження у справі)
- ✓ Пункти 4 і 5 частини першої статті 396 (закриття касаційного провадження)
- ✓ Частина перша-четверта та пункти 2 і 3 частини шостої статті 403 (підстави для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС)
- ✓ Частина четверта, шоста та сьома статті 404 (порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати, ВП ВС)
- ✓ Абзац перший підпункту 7 пункту 1 розділу XIII "Перехідні положення"

Термін «**подібні [право]відносини**» у ГПК України

- ✓ Частина десята статті 11 (верховенство права та джерела права, що застосовуються судом)
- ✓ Пункт 7 частини першої статті 228 (право суду зупинити провадження у справі)
- ✓ Пункти 1-3 частини другої статті 287 (право касаційного оскарження)
- ✓ Абзаци другий і третій пункту 5 частини другої статті 290 (форма і зміст касаційної скарги)
- ✓ Пункт 5 частини першої статті 293 (відмова у відкритті касаційного провадження)
- ✓ Пункти 4 і 5 частини першої статті 296 (закриття касаційного провадження)
- ✓ Частини перша-четверта та пункти 2 і 3 частини шостої статті 302 (підстави для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС)
- ✓ Частини четверта, шоста та сьома статті 303 (порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС)
- ✓ Абзац перший підпункту 7 пункту 1 розділу XI "Перехідні положення"

Термін «**подібні правовідносини**» у КАС України

- ✓ Частина шоста статті 7 (джерела права, які застосовуються судом)
- ✓ Пункт 5 частини другої статті 236 (зупинення провадження у справі)
- ✓ Пункти 1-3 частини четвертої статті 328 (право на касаційне оскарження)
- ✓ Абзаци другий і третій пункту 4 частини другої статті 330 (форма і зміст касаційної скарги)
- ✓ Пункт 6 частини першої статті 333 (відмова у відкритті касаційного провадження)
- ✓ Пункти 4 і 5 частини першої статті 339 (закриття касаційного провадження)
- ✓ Частини перша-четверта та пункти 2 і 3 частини шостої статті 346 (підстави для передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС)
- ✓ Частини четверта, шоста та сьома статті 347 (порядок передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати або ВП ВС)
- ✓ Абзац перший підпункту 8 пункту 1 розділ VII “Перехідні положення”

Термін «**подібні правовідносини**» у КПК України

- ✓ Частина перша-четверта статті 434-1 (підстави для передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної або ВП ВС)
- ✓ Частина четверта та сьома статті 434-2 (порядок передачі кримінального провадження на розгляд палати, об'єднаної палати, ВП ВС)

Інші випадки вживання терміну «**подібний**»: ЦПК України

- Підстави позову (пункт 2 частини шостої статті 403).

Інші випадки вживання терміну «**подібний**»: ГПК України

- Підстави позову (пункт 2 частини шостої статті 302).

Інші випадки вживання терміну «**подібний**»: КАС України

- Органи, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб (пункт 9 частини першої статті 19);
- Способи фіксації речових доказів (частина друга статті 97);
- Підстави позову (пункт 2 частини шостої статті 346).

Інші випадки вживання терміну «**подібний**»: КПК України

- Умови, за яких недопустимі на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення докази можуть бути визнані допустимими (пункт 4 частини другої статті 88);
- Обставини непереборної сили як поважних причин неприбуття особи на виклик (пункт 3 частини першої статті 138).

Термін «ТОТОЖНИЙ» у ЦПК України

- ✓ Частина десята статті 150 (недопустимість вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є **ТОТОЖНИМИ** задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті)
- ✓ Частина четверта статті 290 (можливість подання позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, зокрема, якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, **ТОТОЖНІ** за змістом здійсненню права розпорядження ним)
- ✓ Пункт 2 частини восьмої статті 290 (визнання поняття “набуття активів”, зокрема, як їх набуття фізичною чи юридичною особою, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, **ТОТОЖНІ** за змістом здійсненню права розпорядження ними)

Термін «ТОТОЖНИЙ» у ГПК України

- ✓ Частина одинадцята статті 137 (недопустимість вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є **ТОТОЖНИМИ** задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті)

Термін «ТОТОЖНИЙ» у КАС України

- ✓ Відсутній

Термін «ТОТОЖНИЙ» у КПК України

- ✓ Відсутній

2. Слова «подібний» і «тотожний» у тлумачному словнику української мови

Що означає слово «**ПОДІБНИЙ**»?

Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наук. думка, 1970-1980. Том 6: П - По. 1975. С. 745

✓ «**Подібний**»:

- який має **спільні риси** з ким-, чим-небудь, схожий на когось, щось;
- **такий самий**; такий, як той (про якого йде мова);
- у математиці: який має подібність (у другому значенні).

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц
(провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Що означає слово «ТОТОЖНИЙ»?

Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К. : Наук. думка, 1970-1980. Том 10: Т - Ф. 1979. С. 213.

✓ «Тотожний»:

- такий самий, однаковий з чимсь, цілком подібний до чогось, схожий один з одним за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом.
- відповідний чому-небудь, цілком схожий на щось.

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

«Подібний» v «тотожний»

Усе, що тотожне, є подібним, але не все подібне є тотожним

3. Поняття й елементи правовідносин

Що таке правовідносини?

✓ Різновид передбачених юридичними нормами чи зумовлених принципами права ідеологічних суспільних відносин, що встановлюються між **суб'єктами права** щодо **об'єктів права** на підставі юридичних фактів і виражаються у **взаємних правах і обов'язках** цих суб'єктів.

- Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-те, зі змінами. Львів: Край, 2009. С.133-136;*
- *Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В.Цвік, О.В.Петришин, Л.В.Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В.Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В.Петришина. Харків: Право, 2009. С.334-350.*

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Які елементи правовідносин?

- ✓ Склад правовідносин формують:
 - суб'єкти;
 - об'єкти;
 - юридичний зміст (взаємні права й обов'язки суб'єктів).

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц
(провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

4. Що слід враховувати для визначення подібності правовідносин?

Урахування обставин = урахування подібності правовідносин?

- ✓ З'ясування подібності правовідносин у рішеннях суду (судів) касаційної інстанції визначається з **урахуванням обставин** кожної конкретної справи.

Постанова ВП ВС, 05.12.18, справа №522/2201/15-ц (провадження №14-179цс18), № у реєстрі 79684950

Аналогічний висновки: постанови ВП ВС, 05.06.18, справа №243/10982/15-ц (провадження №14-81цс18), № у реєстрі 74838890; 31.10.18, справа №372/1988/15-ц (провадження №14-172цс18), № у реєстрі 79298617; 05.12.18, справа №522/2202/15-ц (провадження №14-132цс18), № у реєстрі 79298391; 05.12.18, справа №522/2110/15-ц (провадження 14-247цс18), № у реєстрі 79834996; 30.01.19, справа №706/1272/14-ц (провадження 14-456цс18), № у реєстрі 79684974.

Як відбувається таке врахування? (Досвід системи загального права)

Структура судового прецеденту

✓ **Ratio decidendi** (з лат. – підстава для вирішення):

- Prescriptive (binding) ratio
- Descriptive ratio

✓ **Obiter dictum** (мн. – obiter dicta; з лат. – сказане між іншим):

- твердження щодо відсутніх у справі фактів або щодо реально існуючих фактів, які не є важливими для конкретної справи;
- твердження, яке ґрунтується на доведених у справі фактах, але яке не було використане судом для формування резолютивної частини;
- думка суддів, які у меншості під час розгляду конкретної справи.

Як відбувається таке врахування? (Досвід системи загального права)

Методи визначення ratio decidendi

- ✓ Метод Уембо або «метод інверсії» (Wambaugh's Test, кін. XIX ст.)
- ✓ Метод Галсбері (Halsbury's Test, кін. XIX ст.)
- ✓ Метод Гудхарта (Goodhart's Test, 1929).
- ✓ Метод Юліуса Стоуна (Julius Stone's Test, друга пол. XX ст.)

5. “Подібні правовідносини” v. “Тотожні правовідносини”

Які правовідносини слід вважати подібними?

- ✓ Якщо норма права не передбачає, що її дія поширюється лише на обмежене коло осіб (наприклад, лише на фізичних або на юридичних осіб чи на конкретну групу тих або інших), немає сенсу застосовувати **суб'єктний критерій** для встановлення подібності правовідносин у різних справах.
- ✓ Не завжди для встановлення подібності правовідносин має значення й **об'єктний критерій**.
- ✓ Основний критерій, без якого неможливо встановити подібність правовідносин, є **змістовний**. Мова йде про права й обов'язки суб'єктів.

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Які правовідносини слід вважати подібними?

- ✓ Термін «подібні правовідносини» може означати як правовідносини, що мають **лише певні спільні риси** з іншими, так і **такі, що є ТОТОЖНИМИ** з ними, тобто такими самими як інші.

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц
(провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Які правовідносини є тотожними?

- ✓ Подібність правовідносин, виявлена **одночасно** за **трьома критеріями**, може свідчити про їх, умовно кажучи, **тотожність** (однаковий вид суб'єктів, однаковий вид об'єкта й однакові права та обов'язки щодо нього).

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Чи є подібними процесуальні правовідносини за однакового правового регулювання у різних процесуальних кодексах?

- ✓ Тотожність правового регулювання процесуальних правовідносин у різних процесуальних законах означає подібність (тотожність) таких відносин за суб'єктивним, об'єктивним і змістовним критеріями.

Чи є подібними процесуальні правовідносини за однакового правового регулювання у різних процесуальних кодексах?

- ✓ ВП ВС прийняла до розгляду цивільну справу, передану для відступу від висновку, викладеного у відповідних постановках ВС у складі КАС, оскільки є неоднакове застосування положень підпункту 15.5 пункту 5 Перехідних положень процесуальних законів у цивільних і адміністративних подібних правовідносинах щодо порядку подання апеляційної скарги на судові рішення судів першої інстанції до початку функціонування ЄСІТС (через суд першої інстанції чи безпосередньо до суду апеляційної інстанції).

Ухвала ВП ВС, 07.10.19, справа №145/1330/17
(провадження №14-549цс19), № у реєстрі 84900523

Чи є подібними процесуальні правовідносини за однакового правового регулювання у різних процесуальних кодексах?

- ✓ ВП ВС прийняла до розгляду цивільну справу для вирішення питання про відступ від висновку, викладеного у постанові ВС у складі КАС від 06.03.19 у справі №815/3687/17 стосовно складу апеляційного суду (одноособового чи колегіального), який має вирішувати питання про відмову у відкритті апеляційного провадження.
- ✓ ВП ВС виснувала про подібність процесуальних правовідносин у справі №815/3687/17 та №263/4637/18 з огляду на **тотожність їх правового регулювання у цивільному й адміністративному процесуальних законах.**

Ухвала ВП ВС, 01.09.20, справа №263/4637/18
(провадження №14-126цс20), № у реєстрі 91338134

6. Визначення подібності правовідносин у практиці ВП ВС

6.1. Суб'єктний критерій

Чи є відмінність **суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ ВС у складі КЦС передав справу №700/135/17 на розгляд ВП ВС для вирішення питання про відступ від висновку, викладеного у постанові ВС України від 20.02.13 у справі №6-2цс13. Згідно з цим висновком нотаріальну діяльність здійснює нотаріус у межах свого нотаріального округу незалежно від того, де знаходиться приміщення, яке є робочим місцем нотаріуса (у межах нотаріального округу або поза його межами); законодавство забороняє нотаріусу здійснювати нотаріальну діяльність за межами його нотаріального округу.
- ✓ ВП ВС виснувала, що правовідносини у справах №6-2цс13 і №700/135/17 не є подібними, оскільки посвідчення заповітів у цих справах відбулося **різними суб'єктами**: у справі №6-2цс13 – **приватним нотаріусом**, а у справі №700/135/17 – **секретарем сільської ради**.

Ухвала ВП ВС, 29.09.20, справа №700/135/17
(провадження №14-142цс20), № у реєстрі 91998627

Чи є відмінність **суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ У справах №700/135/17 і №6-2цс13 йдеться про встановлення нікчемності заповіту саме за наслідками порушення вимог щодо його посвідчення (перевищення повноважень суб'єктами вчинення нотаріальних дій). Отже, встановивши **змістовну подібність** правовідносин у вказаних справах, ВП ВС мала прийняти справу №700/135/17 до розгляду.

Окрема думка суддів ВП ВС, 29.09.20, справа №700/135/17 (провадження №14-142цс20), № у реєстрі 92385646#

6.2. Об'єктний критерій

Чи є відмінність **об'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ У справах №6-52цс14, №6-535цс15 і №916/2129/15 (№3-604гс16) об'єктами були **нежилі приміщення**, а не **земельні ділянки**, як у справі №522/2201/15-ц. Проте вказана відмінність в об'єктах не означає неподібність правовідносин у цих справах, адже і нежилі приміщення, і земельні ділянки є нерухомим майном, щодо якого приписи ЦК України про позовну давність і про витребування майна з чужого незаконного володіння повинні застосовуватися однаково.

Постанова ВП ВС, 05.12.18, справа №522/2201/15-ц (провадження №14-179цс18), № у реєстрі 79684950

Близькі за змістом висновки: постанови ВП ВС, 05.12.18, справи №522/2110/15-ц (провадження №14-247цс18), № у реєстрі 79834996, та №522/2202/15-ц (провадження №14-132цс18), № у реєстрі 79298391.

Чи є одночасна відмінність **об'єкта та суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ У справі №357/3258/16-ц спір стосувався виселення з **кімнати у гуртожитку колишньої дружини** військовослужбовця, яка включена до спеціального ордеру на вселення сім'ї військовослужбовця, а після розірвання шлюбу продовжує проживати у цій кімнаті разом з **малолітньою дитиною**.
- ✓ За обставин справи №761/15791/15-ц військовослужбовець був забезпечений **службовим житлом**, після чого вибув до нового місця служби, де йому надано іншу службову квартиру, а у першій службовій квартирі **залишилася проживати його мати**. У добровільному порядку службову квартиру вона не звільнила.

Ухвала ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц
(провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72150984

Чи є одночасна відмінність **об'єкта та суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ ВС у складі колегії суддів КЦС передав справу №357/3258/16-ц на розгляд ВП ВС для вирішення питання про відступ від висновку ВС України, викладеного у постанові від 05.07.17 у справі №761/15791/15-ц. Згідно з цим висновком право користування **службовим приміщенням члена сім'ї (або колишнього члена сім'ї)** є похідним від права особи, якій у встановленому законом порядку виданий спеціальний ордер для проживання на період її роботи.
- ✓ ВП ВС виснувала про неподібність правовідносин у справах №357/3258/16-ц і №761/15791/15-ц з огляду на відмінний об'єкт спору (**службове житло та кімната у гуртожитку**), а також відмінний суб'єктний склад спірних правовідносин (**колишня дружина та мати військовослужбовця**).

Ухвала ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц
(провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72150984

Чи є одночасна відмінність **об'єкта та суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про неподібність правовідносин?

- ✓ У справі №357/3258/16-ц об'єктом правовідносин є **кімната у гуртожитку**, яку позивач і суди нижчих інстанцій вважали службовим житлом. За обставинах цієї справи незалежно від того, чи об'єкт користування, про виселення з якого просить позивач, є кімнатою у гуртожитку чи службовим житлом, **стаття 125 ЖК** («Особи, яких не може бути виселено з **службових жилих приміщень** без надання іншого жилого приміщення») застосовна до відносин про виселення з **кімнати у гуртожитку** з огляду на припис **частини третьої статті 132 ЖК** («Виселення з **гуртожитків**»). Останній прямо передбачає необхідність застосування статті 125 ЖК.

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

Чи є одночасна відмінність **об'єкта та суб'єктів** правовідносин безумовною підставою для висновку про **неподібність** правовідносин?

- ✓ Правовідносини в справах №357/3258/16-ц та №761/15791/15-ц **не є тотожними за суб'єктним, об'єктним і змістовним критеріями**. Проте, як зазначалося, процесуальний закон і не вимагає такої тотожності, а вказує на необхідність встановити лише їх подібність. **Змістова подібність правовідносин** в обох справах є, оскільки у них мова йде про право особи користуватися житлом (кімнатою у гуртожитку чи службовою квартирою відповідно), до порядку виселення з якого може застосовуватися стаття 125 ЖК.

Окрема думка судді ВП ВС, 08.02.18, справа №357/3258/16-ц (провадження №14-1цс18), № у реєстрі 72243445

6.3. Змістовний критерій

Чи є подібність **змісту** правовідносин безумовною підставою для висновку про подібність самих цих відносин?

- ✓ ВС в складі КЦС передав на розгляд ВП ВС справу №450/1726/16-ц для вирішення питання про відступ від її висновку, викладеного у постанові від 13.11.19 у справі №755/9215/15-ц. Вважав, що закон до 01.01.13 встановлював різні правові режими для договору дарування та договору купівлі-продажу земельної ділянки: договір купівлі-продажу земельної ділянки підлягав і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації, тоді як договір дарування земельної ділянки підлягав тільки нотаріальному посвідченню.
- ✓ ВП ВС виснувала про відсутність подібних правовідносин у справах №450/1726/16-ц і №755/9215/15-ц з огляду на **відмінність предмета та підстав позовів** у цих справах, а також на різні обставини.

Ухвала ВП ВС, 16.09.20, справа №450/1726/16-ц
(провадження №14-138цс20), № у реєстрі 91753280

Чи є подібність **змісту** правовідносин безумовною підставою для висновку про подібність самих цих відносин?

- ✓ У справі №755/9215/15-ц предметом позову було визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію права власності на земельну ділянку, скасування державної реєстрації вказаного права та визнання права власності на цю ділянку.
- ✓ У справі №450/1726/16-ц предметом спору є визнання майна об'єктами спільної сумісної власності подружжя, визнання недійсним договору дарування, визнання права власності на 1/2 частину майна, стягнення грошової компенсації, поділ одержаних доходів із вкладів до статутного фонду господарських товариств, поділ в натурі часток та визнання права власності на частки в статутному капіталі господарських товариств.

Ухвала ВП ВС, 16.09.20, справа №450/1726/16-ц
(провадження №14-138цс20), № у реєстрі 91753280

Чи є подібність **змісту** правовідносин безумовною підставою для висновку про подібність самих цих відносин?

- ✓ У справах №450/1726/16-ц і №755/9215/15-ц мова йшла про **відсутність державної реєстрації прав** як про обставину, з якою пов'язується наявність чи відсутність майнових прав осіб щодо прав володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою. Для вирішення спорів необхідно було визначити, коли законодавство вимагало державну реєстрацію правочину, а коли – державну реєстрацію прав для виникнення прав на земельну ділянку.
- ✓ Правовідносини у справах №755/9215/15-ц і №450/1726/16-ц є **подібними за змістом**. Розходження у деяких деталях цих справ не може впливати на висновок про подібність правовідносин, оскільки в обох справах для вирішення спору необхідно дослідити питання щодо **моменту виникнення у фізичних осіб прав на земельну ділянку на підставі договору дарування**.

Окрема думка суддів ВП ВС, 16.09.20, справа №450/1726/16-ц (провадження №14-138цс20), № у реєстрі 92385643

Дякую за увагу!

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ, 01043,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- dmytro.hudyma@gmail.com
- www.facebook.com/dmytro.hudyma